

Ytelsespensjon og regnskap: Utfordringene for foretak – del 1*

*) Artikkelen er i to deler. Del 2 med fullstendig liste over henvisninger kommer i Kommunerevisoren nr. 6/2014.

Med ytelsespensjon garanteres den pensjonerte bestemte ytelser, og det medfører at det etableres forpliktelser. Både internasjonalt og nasjonalt har den dominerende oppfatningen gått ut på at disse forpliktelsene skal vises i finansregnskapene til foretak.

Regulverkene dette leder til er sammensatte, og har over tid vært gjenstand for en god del endringer. Bildet av driften av foretak blir med dette mindre klart, og det reiser spørsmålet om meningen med det hele.

1. Innledning

Pensjoner og regnskap er et omfattende og krevende område. Dette både som regelverk, og dernest som spørsmålet om effekter rent faktisk. Etableringen av regelverk reiser spørsmålet om hva slags effekter det er ønskelig å synliggjøre og hvordan dette skal skje mer konkret. Ytelsespensjon innebærer at det gis et løfte om en bestemt pensjon, helst slik at pensjonsytelsen står i et visst forhold til opparbeidet godtgjørelse for arbeidsinnsats. Virkningene av full innarbeiding i finansregnskapet av ytelsespensjon er omfattende. Siden 1980-tallet internasjonalt, og i Norge siden 1990-tallet, går retningslinjene for finansiell rapportering nettopp i den retning. Med vekt lagt på nasjonale norske retningslinjer forankret i Regnskapsloven av 1998 er sammenhengen mellom ytelsespensjoner og regnskap nylig vært gjenstand for en gjennomgang i en oppdragsrapport fra Høgskolen i Hedmark. Forsiden til rapporten, utarbeidet

Jon Lundesgaard har doktorgrad fra Universitet i Oslo med arbeid i økonomisk organisasjonsteori. Han har vært tilsatt i Finansdepartementet, Handelshøyskolen BI og Høgskolen i Hedmark.

AV DR. POLIT.
JON LUNDESGAARD,
HØGSKOLEN I HEDMARK

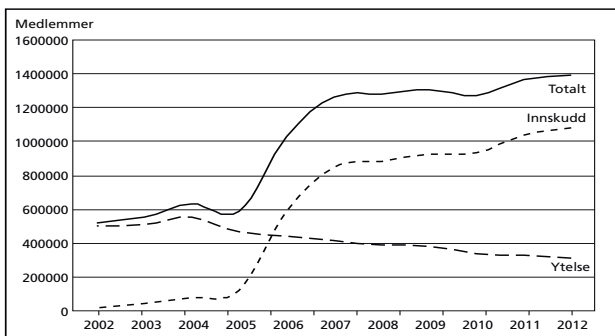
Illustrasjon 1: Forsiden til den omtalte rapporten.

med Fagforbundet som oppdragsgiver, er tatt med i *illustrasjon 1*. Jf. for øvrig også Lundesgaard (2014a) under henvisninger.

Forfatteren av denne artikkelen står oppført som ansvarlig for rapporten. I arbeidet har en hatt nytte av nær løpende kontakt med en kyndig referansegruppe. I referansegruppen var Norges Kommunerevisorforbund representert med daglig leder Ole Kristian Røgdokken. Som en følge av en forespørsel fra utlandet ble det i tillegg utarbeidet et engelskspråklig sammendrag, jf. Lundesgaard (2014b). Problemstillingen en ser på er nylig omtalt kort av Voldnes (2014). I det foreliggende bidraget blir det gitt en kortfattet oversikt over rapporten.

2. Regnskapsreglene setter ytelsespensjon under press

I privat sektor er ytelsespensjon på vikende front. Dette er på en oversiktlig måte dokumentert i arbeid av Veland og Hippe (2013). Som en ser i *illustrasjon 2* hentet fra deres bidrag erstattes ytelsesordninger med innskuddsordninger. Nye ordninger etableres typisk som innskuddsordninger. For mottakere av pensjon gir innskuddsord-

Illustrasjon 2: Illustrasjonen er hentet fra Veland og Hippe (2013) og er basert på FNO (Finans Norge) statistikk.

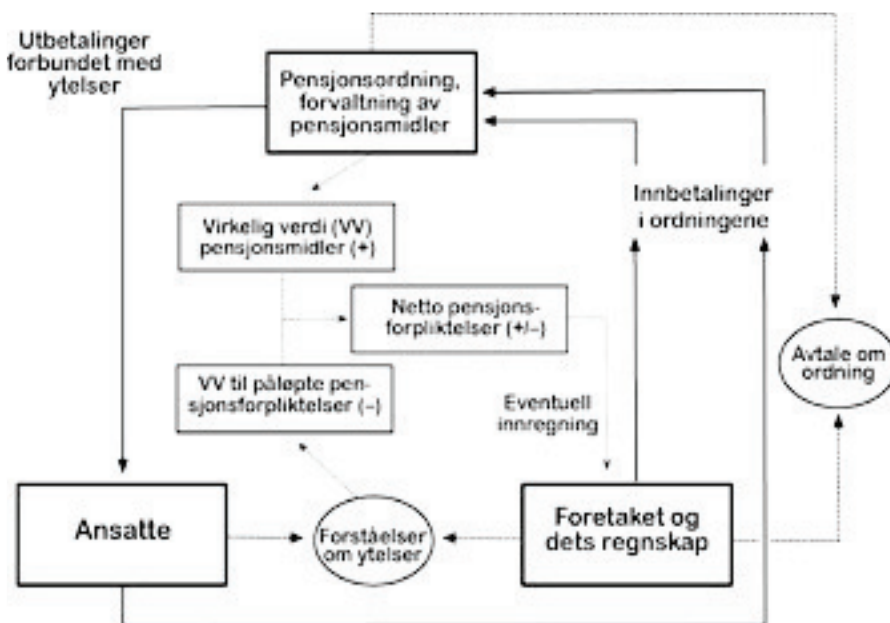
ningene en pensjon bestemt av pensjonsmidlene. Dermed utsettes de også for den risiko som er forbundet med midlenes plassering.

Avtaler mellom en arbeidsgiver og arbeidstakerne om pensjon medfører at arbeidsgiver tar på seg å bidra til ordningen. Rent prinsipielt er det ikke noe i veien for at en innskuddsordning kan konstrueres slik at den for en arbeidstaker blir likeverdig med en gitt ytelsesordning, økt risiko tatt i betraktning. Om det faktisk er det som skjer er en annen sak. I alle tilfelle synes arbeidsgivere å foretrekke innskuddsordninger. Det peker i retning av at de oppfatter det slik at de kommer rimeligere ut med slike ordninger. Et moment i sammenhengen er den mulige risiko som ytelsesordninger utsetter arbeidsgiver for.

Når arbeidsgiver bidrar til en pensjonsordning fører det til at virkninger av ordningen på en eller annen måte reflekteres i regnskapet til vedkommende. Ved innskuddsordninger bidras det til de ansattes pensjonsordninger og innskuddet dette utgjør blir kostnaden i resultatoppstillingen til arbeidsgiver. Ved ytelsesordninger er dette mer sammensatt, og dette går en nærmere inn på i de to neste avsnittene. Effektene av å innarbeide regnskapsvirkninger av ytelsespensjoner er betydelige. Dette reiser spørsmålet om regnskapsreglene på en ikke uvesentlig måte er med på å bestemme valg av pensjonsordninger i retning av innskuddsordninger.

3. Hva er ideen?

Når det med en arbeidstaker som part etableres en ytelsesordning sier det seg selv at det oppstår forpliktelser. Denne innledende konstateringen er av helt almen karakter og dermed også uten å være mer spesifikk med hensyn til hvordan forpliktelsene møtes. Det er åpenbart at dette er forpliktelser som er annerledes enn gjeld fastlagt som et bestemt nominelt beløp. Verdien av forpliktelsene, her

Illustrasjon 3: Noen grunnleggende trekk ved ytelsesordningene.

Innarbeidingen av effekter, som vi er opptatt av, er kompleks, forstyrrer bildet av foretaket som virksomhet, og er vanskelig å forstå.

omtalt som virkelig verdi (VV), fremkommer som et mer eller mindre usikkert anslag. Med krav om at ordningen skal sikres bygges det opp pensjonsmidler for slik å kunne møte forpliktelsene. Hvordan dette virker forklares ved hjelp av *illustrasjon 3*.

Det er tre parter med i bildet. For det første arbeidstakerne og arbeidsgiver som begge bidrar med innskudd i ordningen. Utbetalingene forbundet med ytelser kan ganske enkelt dekkes på en "pay as you go" (PAYG) basis med de løpende innskuddene. Problemet med dette er balansen mellom ytende og mottakende, og videre spørsmålet om sikringen av faktisk kapasitet til å bidra med det som skal til. Oppbyggingen av pensjonsmidler som en del av ordningen i et fond forvaltet av en tredje part (fondering) er et svar.

Som antydte i *illustrasjon 3* er det mulig å tilordne en virkelig verdi til pensjonsmidlene som så kan stilles opp mot anslaget på pensjonsforpliktelser regnet til virkelig verdi. Differansen mellom de to størrelsene kan være slik at ordningen er kjennetegnet ved underdekning eller overdekning i forhold til forpliktelsene (netto pensjonsforpliktelser). Regnskapsmessig innarbeiding av virkninger av ytelsesordninger går ut på at netto pensjonsforpliktelser balanseføres. I tillegg kommer det resultatvirkninger som noe annet enn bare kostnadsføringen av arbeidsgivers innskudd. I *illustrasjon 3* er innarbeidingen markert som eventuell fordi kravet om dette ikke er hundre prosent. Innarbeidingen av effekter, som vi er opptatt av, er kompleks, forstyrrer bildet av foretaket som virksomhet, og er vanskelig å forstå.

4. Kompleksitet en utfordring

Innarbeidingen i finansregnskapet av ytelsespensjonsvirkninger er kompleks av flere grunner. For det første er det som innarbeides samle størrelser som er et resultat av et mer omfattende antall underliggende størrelser. Det som innarbeides er dermed mer sammensatt og mindre umiddelbart. For å få en oversikt er det nødvendig å se nærmere på både regnskapet og noteopplysningene. Særlig noteopplysningene kan være krevende å sette seg inn i. For det andre vanskeliggjøres det hele ved at det i det gjeldende norske regelverket er gitt adgang til valgmuligheter. I *illustrasjon 4* er det tatt med en oversikt over det som innarbeides og de underliggende størrelsene.

Det er lett å innse at det bak anslag på pensjonsopptjeningen (jf. (e) i *illustrasjon 4*) ligger beregninger av aktuarfaglig art som er teknisk krevende og basert på en rekke forutsetninger. Forutsetninger endrer seg typisk over tid. Endrede forutsetninger har ikke bare betydning for den løpende opptjening, men også for det som allerede er opptjent. Effekter av dette er med under estimatendringer

og avvik (jf. (g) i *illustrasjon 4*) som kan bidra med betydelige effekter.

Poenget med *illustrasjon 4* er å presentere effektene samlet. Detaljene bak illustrasjonen er forklart nærmere i Lundesgaard (2014a). En merker seg dessuten at det er netto balanseeffekt som overdekning eller underdekning (forpliktelse), og hvordan størrelsen beveger seg i løpet av rapporteringsperioden, som innarbeides i finansregnskapet.

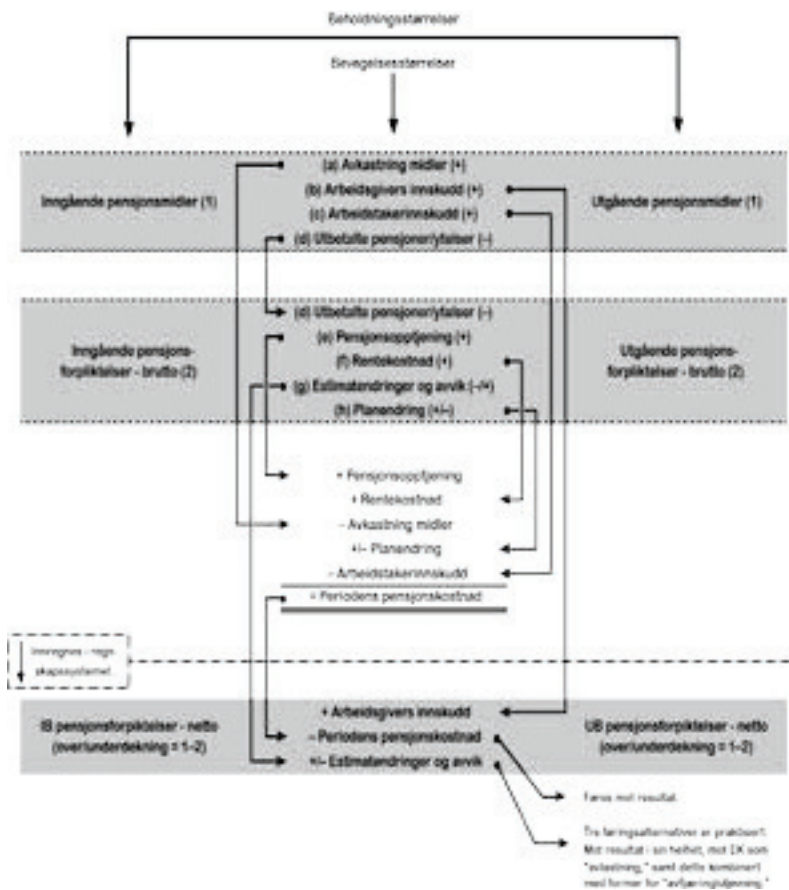
5. Hva er viktige opplysninger om et foretak?

Poenget med finansregnskap og finansiell rapportering er å bidra med opplysninger om et foretaks økonomiske situasjon. Tradisjonelt er rapporteringen av det som faktisk er realisert vektlagt. En innvending har gått ut på at det er fremtidsmulighetene som bidrar til det som er verdien av et foretak. Det er nødvendig å se fremover, ikke bakover. På den annen side er det slik at opplysninger om det faktisk realiserte i mange tilfelle også peker fremover ved å si noe om evnen til å bidra i det videre. Med disse innledende observasjonene kan det se ut som om vi står overfor et dilemma i valget av å konsentrere oppmerksomheten enten om verdiskapsprosessen (evnen til å bidra med resultater mer umiddelbart) eller verdien av foretaket "som konstruksjon."

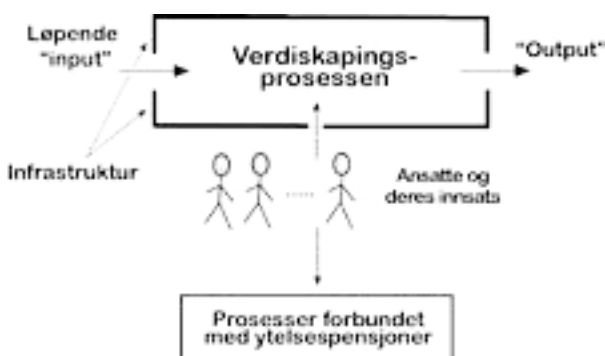
I den øverste delen av *illustrasjon 5* har en tatt med en enkel illustrasjon av verdiskapingsprosessen. Forankret i det som er forretningsideen bygges foretaket opp som teknisk-organisatorisk infrastruktur for møtet med løpende virksomhet. Et særlig kritisk spørsmål, som finansregnskapet bør hjelpe oss med å besvare, er hva dette gir som netto i form av resultater. Som konstruksjon er det åpenbart at foretakets verdi nettopp er forbundet med evnen til over tid å bidra med slik netto. Med dette oppheves dilemmaet antydte ovenfor. En lang rekke interessante aspekter forbundet med dette er på en prominent og umiddelbar måte presentert av New York (Columbia) professoren Stephen Penman (2011). En norsk omtale finnes i Lundesgaard (2012/2013).

Med pensjonsordningene foretaket bidrar til, og ytelsespensjon spesielt, kommer det momenter i tillegg som er med på å bestemme bildet av den økonomiske situasjon som blir rapportert. Regnskapsreglene er slik at effektene av å innarbeide prosessene forbundet med ytelsespensjon er betydelige. Dette er effekter som langt på vei er beregnet og ikke realisert som transaksjoner, dessuten lengre fremoverskuende, samt usikre eller svært usikre. Vi står åpenbart overfor spørsmålet om hva dette gjør med bildet av foretakets evne til mer umiddelbart å levere i forhold til det som er forretningsideen.

Regnskapsreglene er slik at effektene av å innarbeide prosessene forbundet med ytelsespensjon er betydelige.

Illustrasjon 4: Sammenhenger ved beregningen av periodens pensjonskostnad og balanseført pensjonsforpliktelse.

Illustrasjon 5: To prosesser, foretaket i kjernen i tillegg til prosesser forbundet med pensjoner/ytelsespensjoner.